

Homo politicus: Homo comparativus?

Σκέψεις για την έννοια του πολίτη σήμερα από τη σκοπιά της Συγκριτικής Παιδαγωγικής

Πέλλα Καλογιαννάκη ■

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η έννοια του πολίτη αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα του σύγχρονου στοχασμού, τόσο στο χώρο της κοινωνίας, όσο και στο χώρο της εκπαίδευσης. Στην παρούσα μελέτη διατυπώνονται μερικοί βασικοί προβληματισμοί γύρω από την έννοια του πολίτη στο πλαίσιο Συγκριτικής Παιδαγωγικής. Οι προβληματισμοί αυτοί συσχετίζονται με το σύγχρονο ιδεολογικοπολιτικό, πολιτιστικό, οικονομικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό συγκείμενο. Το βασικό ερώτημα που τίθεται αφορά την έννοια του «πολίτη» του 21^{ου} αιώνα και τις διαστάσεις της έννοιας αυτής που μπορεί να μελετήσει η σύγχρονη Συγκριτική Παιδαγωγική. Υποστηρίζουμε ότι στις ημέρες μας ο *Homo Politicus* μπορεί και επιβάλλεται να γίνει και *Homo Comparativus*.

Η έννοια του πολίτη σήμερα αποτελεί ένα από τα πιο ουσιαστικά ζητήματα του σύγχρονου πολιτειολογικού στοχασμού τόσο στο χώρο της κοινωνίας όσο και στο χώρο της εκπαίδευσης (Apple, 1996· Καζαμιάς, 2002). Μερικοί βασικοί προβληματισμοί που αφορούν την έννοια του πολίτη στις μέρες μας από τη σκοπιά της Συγκριτικής Παιδαγωγικής (ΣΠ) και οι οποίοι σχετίζονται με το σύγχρονο ιδεολογικοπολιτικό, πολιτιστικό, οικονομικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό συγκείμενο συζητούνται στην παρούσα μελέτη.

Αφητηριακά του συγκριτολογικού στοχασμού ερωτήματα/ προβληματισμοί που μπορεί να θέσει ο μελετητής για το θέμα αυτό είναι τα παρακάτω:

- α) πώς οριοθετείται σήμερα η έννοια του «πολίτη» του 21^{ου} αιώνα και με ποιες αξίες και οραματισμούς συνδέεται;
- β) ποιες διαστάσεις της έννοιας του πολίτη μπορεί να μελετήσει η σύγχρονη Συγκριτική Παιδαγωγική και ποια προβλήματα και περιορισμούς συναντά;

Σύμφωνα με τους παραπάνω προβληματισμούς ο σύγχρονος συγκριτολόγος της εκπαίδευσης θεωρούμε πως μπορεί να εστιάσει την ανάλυσή του:

1. στον τρόπο με τον οποίο σήμερα «κατασκευάζουμε» την έννοια του «πολίτη» στο πλαίσιο της κοινωνικοποιητικής λειτουργίας της εκπαίδευσης,
2. στις διαδικασίες μέσω των οποίων το σύγχρονο σχολείο αλλά και η παιδαγωγούσα κοινωνία διαμορφώνει αξίες και συμπεριφορές για τον πολίτη του μέλλοντος,
3. στον προσδιορισμό εννοιολογικών και σημασιολογικών προτάσεων που θα χρησιμεύσουν ως μεθοδολογικά εργαλεία για τη συγκριτική μελέτη του σχολείου και της έννοιας του πολίτη στο πλαίσιο νέων πεδίων δράσης και έρευνας της επιστήμης της Συγκριτικής Παιδαγωγικής.

Η κοινωνικοποιητική λειτουργία της εκπαίδευσης κατά την παιδική και εφηβική ηλικία θεωρείται σημαντική για την πολιτική κοινωνικοποίηση του ατόμου και συνδέεται στενά με την έννοια του πολίτη. Το σχολείο μάλιστα με τους ποικίλους μηχανισμούς που διαθέτει μπορεί να παρέχει γνώσεις, να αναπτύσσει στάσεις, να καλλιεργεί αξίες, να διαμορφώνει συμπεριφορές με τρόπο άμεσο αλλά και έμμεσο. Σήμερα όμως το σχολείο είναι εκείνο που καλείται στο πλαίσιο της κοινωνικοποιητικής λειτουργίας του να «αλλάξει»/ «μετασχηματίσει» τους σκοπούς και τους οραματισμούς που αφορούν τη διαπαιδαγώγηση του σύγχρονου πολίτη (Καλογιαννάκη, 1992· Καλογιαννάκη 2002). Το ζήτημα ωστόσο δεν είναι αν θα αλλάξει ή αν θα μετασχηματιστεί το υπάρχον πλαίσιο, αλλά πώς θα γίνει αυτή η αλλαγή, από ποιους θα γίνει και ποιες παράμετροι θα ληφθούν υπόψη για την πραγματοποίησή της (Καζαμίας, 2002· Apple 1996).

Προς αυτήν την κατεύθυνση η ΣΠ μπορεί να συνεισφέρει διερευνώντας δύο σημαντικά ζητήματα: το πρώτο σχετίζεται με το είδος της γνώσης/ γνώσεων (ανθρωπιστική ή τεχνοκρατική παιδεία) που παρέχεται στο σχολείο ώστε να προετοιμάσει τον μαθητή ως μελλοντικό πολίτη για την καλύτερη κατανόηση του κόσμου που τον περιβάλλει και των σχέσεων που αναπτύσσει. Το δεύτερο αφορά τη μελέτη των μηχανισμών εκείνων που αναπτύσσουν στο μελλοντικό πολίτη το ενδιαφέρον του για τα κοινά, έτσι ώστε αυτός να μπορεί να κατανοεί καλύτερα τις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα σε αυτόν και στο περιβάλλον του, τοπικό, εθνικό, παγκόσμιο.

Οι δημογραφικές ανακατατάξεις με την αύξηση του πληθυσμού και τις νέες κατανομές πληθυσμών, οι μεταναστεύσεις, οι σχετικές πολιτισμικές ανακατατάξεις που συνδέονται μ' αυτές, οριοθετούν εκ νέου την έννοια του πολίτη και επιβάλλουν και στο μελετητή της ΣΠ να μελετήσει την έννοια αυτή στο πλαίσιο του τοπικού, του εθνικού, του παγκόσμιου. Επίσης, οι οικονομικές εξελίξεις με τους νέους οικονομικούς δείκτες και τους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, οι τεχνολογικές και επιστημονικές αλλαγές με την επανάσταση των νέων τεχνολογιών καθώς και η χρήση της πυρηνικής ενέργειας και της βιοτεχνολογίας αλλά και των νέων υλικών, ενεργοποιούν τον σύγχρονο άνθρωπο προς νέες κατευθύνσεις, δημιουργούν νέες αξίες και πρότυπα, θέτουν μια νέα ηθική (Καζαμιάς, 2002), ζητήματα τα οποία οφείλει να λάβει υπόψη και ο σύγχρονος συγκριτολόγος και μάλιστα να τα ανιχνεύσει σε σχέση με την εκπαίδευση και τις εκπαιδευτικές διαδικασίες. Ακόμα, η χρήση των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση, η εκπαίδευση εξ αποστάσεως, η δια βίου μάθηση, η δημιουργία τηλετάξεων, διαμορφώνουν νέα περιβάλλοντα ανάπτυξης του ατόμου και ανοίγουν νέους ορίζοντες στο χώρο της γνώσης και της εκπαίδευσης σε διεθνές επίπεδο και προσφέρουν επίσης στη ΣΠ νέα πεδία μελέτης και έρευνας (Broadfoot, 2000· Arnove, 2001· Kazamias, 2001).

Τέλος, η επίδραση των ΜΜΕ, καθώς και το διεθνές περιβάλλον που υπογορεύει νέες νομοθετικές ρυθμίσεις οι οποίες επεκτείνονται και στο χώρο της εκπαίδευσης, π.χ. τα βασικά κείμενα της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, η έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα, ο ρόλος διαφόρων εκπαιδευτικών οργανισμών, που τονίζουν την έννοια της διαφορετικότητας, συγκροτούν με τη σειρά τους νέους προβληματισμούς στο μελετητή της ΣΠ για το ρόλο της εκπαίδευσης και τη διαμόρφωση της έννοιας του σύγχρονου πολίτη. Ιδιαίτερα η έννοια του «άλλου» και του «διαφορετικού», μέσα από τις ποικίλες μορφές και εκφάνσεις της, συνδεδεμένη στενά με τις σύγχρονες δημογραφικές αλλαγές και την τεχνολογική εξάρτηση του ατόμου, θέτει την εκπαίδευση μπροστά σε διλήμματα και προβληματισμούς που αφορούν τις νέες γνώσεις που θα προωθήσει και θα συμπεριλάβει στο σχολικό πρόγραμμα, τους τρόπους γεφύρωσης του χάσματος ανάμεσα στις παραδοσιακές σχολικές δομές και τη διασύνδεσή τους με το παρόν και το μέλλον, την κατανόηση των τεχνολογικών, δημογραφικών, οικονομικών και άλλων αλλαγών. Ακόμη, οι νέες προσεγγίσεις που αφορούν τις λειτουργίες του ανθρώπινου εγκεφάλου και τους τρόπους μάθησης (πολλαπλοί τύποι νοημοσύνης), οι πολυσυζητημένες αλλαγές στον τρόπο επικοινωνίας και πληροφόρησης, οι ραγδαίες αλλαγές στο χώρο της εργασίας και της οικονομίας δημιουργούν πολλές προκλήσεις σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο και προσανατολίζουν την εκπαίδευση προς την επαναδόμηση, αλλαγή και κριτική προσέγγιση των σκοπών, των στόχων και των δομών της.

Οι συγκριτολόγοι παραδοσιακά ασχολούνται με τις εκπαιδευτικές και κοινωνικές αλλαγές και αναλύουν περισσότερο τις εκπαιδευτικές πρακτικές, τα προγράμματα, τις μεταρρυθμίσεις, τις εκπαιδευτικές πολιτικές (Καζαμίας & Καλογιαννάκη, 2003), ενώ φαίνεται πως τους απασχολούν λιγότερο οι τρόποι και οι μηχανισμοί που διαθέτει το σχολείο στο να διαμορφώνει πολίτες, ο ρόλος των νέων αξιών που προωθούνται μέσω αυτού και το πώς αυτές οι νέες αξίες αναδύονται και προβάλλονται στο σχολικό περιβάλλον (Charlot, 1992). Στο πλαίσιο αυτό η ΣΠ θα μπορούσε να γίνει πιο ανθρωπιστική, να στραφεί περισσότερο στους τρόπους/διαδικασίες διαμόρφωσης του πολίτη με τη μελέτη των εκπαιδευτικών αλλά και των κοινωνικών σχέσεων και των ηθικών διλημμάτων που τίθενται στο χώρο της γνώσης. Η προτεραιότητα των γνώσεων και ο σχετικισμός των αξιών που φαίνεται να κυριαρχούν και να διαμορφώνουν την έννοια του σύγχρονου πολίτη, σχετίζεται με την «εράρρηση» των αξιών, με τον πολιτιστικό πλουραλισμό, με την ερμηνεία των κοινωνικο-πολιτικών πρακτικών στο ευρύτερο συγκείμενό τους και με την αλλαγή/μετεξέλιξη των πολιτικών και κοινωνικών δομών. Προς την κατεύθυνση αυτή ο ρόλος της πολιτικής αγωγής και της εκπαίδευσης γενικότερα είναι ένα ζήτημα στο οποίο ο εκπαιδευτικός συγκριτολόγος μπορεί να συνεισφέρει και να καταθέσει γνώσεις και εμπειρίες (Μπουζάκης, 2000-2001· Ματθαίου, 2000-2001· Καζαμίας-Πετρονικολός, 2003· Καζαμίας-Καλογιαννάκη, 2003).

Τρεις διαστάσεις της έννοιας του πολίτη προτείνουμε να μελετήσει μια σύγχρονη ανθρωπιστική ΣΠ:

1. την μικρο-διάσταση ή μικρο-πραγμάτωση (μικροεπίπεδο) που σχετίζεται με την προσωπική διάσταση του πολίτη: πώς δηλαδή ο πολίτης ως ψυχοκοινωνική οντότητα μαθαίνει στο πλαίσιο του σχολείου να συμμετέχει σε πολιτικές και κοινωνικές διαδικασίες,
2. την κοινωνιο-χωρητική διάσταση ή μεσο-πραγμάτωση (μεσοεπίπεδο) που έχει να κάνει με την κοινωνική διάσταση: πώς ο πολίτης ως ενεργό μέλος της τοπικής, εθνικής και ευρύτερης κοινωνίας, συνεργάζεται, συμμετέχει, εργάζεται από κοινού με άλλους πολίτες στο πλαίσιο του ευρύτερου περιβάλλοντός του. Και τέλος,
3. την κοινωνιο-χρονική διάσταση ή μακρο-πραγμάτωση (μακροεπίπεδο) που σχετίζεται με το πώς βλέπει ο πολίτης τον εαυτό του ως μέλος του εθνικού και του ευρύτερου «πολυεθνικού» κοινωνικού χώρου και με το πώς ο ίδιος προσδιορίζεται στο πλαίσιο της κοινωνίας που ζει με βάση το παρελθόν και το παρόν του, τα οποία ως ένα βαθμό καθορίζουν και το μέλλον του.

Στο πλαίσιο αυτό η εκπαίδευση του μαθητή ως μελλοντικού πολίτη προβάλλει σημαντικά πεδία διερεύνησης για το συγκριτολόγο της εκπαίδευ-

σης, όπως: σχολικός χώρος και χρόνος, παρεχόμενη γνώση, καλλιέργεια της κουλτούρας, παροχή κινήτρων και ευκαιριών, δημιουργία προτύπων και αξιών που διαμορφώνουν και τις αρχές συμπεριφοράς ενός πολίτη, ρόλος της δημόσιας εκπαίδευσης, συμβολή των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση, προκλήσεις για τον δάσκαλο του 21^{ου} αιώνα, κ.λπ. Μάλιστα, όπως ήδη έχει υπογραμμιστεί, προκλήσεις του σχολείου του μέλλοντος θα αποτελέσουν: η κατανόηση και η αποδοχή άλλων μορφών κουλτούρας, η εκμάθηση της ανοχής μέσα από την ανακάλυψη της διαφοράς, η διαφοροποίηση των μορφών αριστείας, ο πολλαπλασιασμός των ευκαιριών και η περιοδική αναθεώρηση των διδασκόμενων γνώσεων, η αδιάκοπη και εναλλασσόμενη εκπαίδευση με τη χρήση σύγχρονων τεχνικών διάδοσης της γνώσης και η συνεπαγόμενη αναβάθμιση του διδασκαλικού επαγγέλματος (Έκθεση του Κολλεγίου της Γαλλίας, 1998).

Βέβαια ο προβληματισμός γύρω από την έννοια του πολίτη και της πολιτικής αγωγής στις μέρες μας νομίζουμε πως είναι ανάγκη να ενταχθεί στο ευρύτερο πλαίσιο του προβληματισμού για όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής και δράσης. Μια τέτοια οπτική θα μπορούσε να φωτίσει και την έννοια «πολίτης» και την έννοια «εκπαίδευση» κάτω από μια ευρύτερη και οικουμενικότερη θεώρηση και αναζήτηση σημασιών και εννοιών. Προς την κατεύθυνση αυτή νομίζουμε πως η ΣΠ γίνεται περισσότερο «πλανητική»/οικουμενική, επιχειρώντας να μελετήσει την εκπαίδευση υπό το πρίσμα βασικών οικουμενικών αρχών: ο σκοπός της ζωής, η αρμονία με το περιβάλλον και ο σεβασμός στη φύση, ο σεβασμός στον άλλο, η χρήση του ελεύθερου χρόνου, η μόρφωση στη διάρκεια της ζωής (Lê Thành Khô, 2001). Θα λέγαμε πως ουσιαστικά η ανάγκη για μια «πλανητική»/οικουμενική εκπαίδευση του πολίτη στο μέλλον είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ανάγκη να μορφώνονται οι μαθητές-αυριανοί πολίτες σε τέτοιο βαθμό ώστε να είναι σε θέση να κάνουν επιλογές που θα μπορούν να τις διατηρήσουν και να τις υπερασπιστούν, αλλά και όταν κρίνουν αναγκαίο, να μπορούν τις αλλάξουν (Apple, 1996). Η θεώρηση αυτή οριοθετεί και τους προσανατολισμούς που θα μπορούσε να έχει η εκπαίδευση και η έννοια του μελλοντικού πολίτη στο πλαίσιο της ανάπτυξης των κοινωνιών. Αυτή η ανάπτυξη προτείνεται να είναι πρωτίστως ανθρώπινη και όχι οικονομική, να είναι κατά πρώτο λόγο συναισθηματική και ψυχική και μετά γνωστική, να είναι καταρχήν κριτική χωρίς τις υποκριτικές παρεμβάσεις της πολιτικής και των media, να είναι ανοικτή προς τις άλλες κουλτούρες, και τέλος να ταυτίζεται με τη δημιουργικότητα και όχι με τη μίμηση (Lê Thành Khô, 2001).

Ένα γενικό εννοιολογικό πλαίσιο δράσης μιας οικουμενικής ΣΠ που θα στοχεύει στην προσέγγιση της έννοιας του πολίτη σήμερα θα μπορούσε κατά την άποψή μας να συμπεριλάβει τις εξής διαστάσεις/πεδία:

1. Την έννοια κοινωνία-κόσμος, στην οποία θα μελετάται η οικουμενική ανάπτυξη της έννοιας του πολίτη, κυρίως με βάση την αρχή ότι η οικονομία μπορεί μεν να έχει παγκόσμιο χαρακτήρα, όμως η έννοια του πολίτη δεν πρέπει να προσεγγίζεται με μια «οικονομίστικη» αντίληψη και θεώρηση (ο κόσμος σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως «εμπόρευμα») και ότι η έννοια του παγκόσμιου πολιτισμού μπορεί να περιλαμβάνει πολλές και διαφορετικές διαστάσεις, αλλά ταυτόχρονα να είναι σε θέση να στηρίζεται στην επιστήμη, την τεχνολογία και να αναπτύσσει ένα σύνολο οικουμενικών αξιών και προτύπων. Στόχος της ΣΠ είναι αφενός μεν να προσδιορίσει τις ταυτότητες και τα χαρακτηριστικά των εννοιών αυτών και αφετέρου να βοηθήσει στον προσδιορισμό των αρχών που θα επέτρεπαν να ανοίξουν το δρόμο σε μια κοινωνία-κόσμο και στην έννοια του παγκόσμιου πολίτη που δεν θα έχει μόνον οικουμενική ολοκλήρωση, αλλά θα ευνοεί παράλληλα και την έκφραση των μερικότερων / επιμέρους πολιτισμικών του ιδιαιτεροτήτων.
2. Την έννοια της υπέρβασης. Αυτό συνεπάγεται ότι στην κοινωνία-κόσμος θα πρέπει να υιοθετηθεί μια αντίληψη που θα ενδιαφέρεται να συστήσει, να διαφυλάξει και να ελέγξει τις κοινές οικουμενικές αξίες και να αναπτύξει μια οικουμενική πολιτική δικαιοσύνης για όλους. Στο πλαίσιο αυτό της υπέρβασης η οικουμενική ΣΠ καλείται να μελετήσει έννοιες και αξίες οι οποίες θα στηρίζονται στις πολιτιστικές επαφές και αλληλεπιδράσεις σε οικουμενικό επίπεδο. Η ΣΠ θα μπορούσε έτσι να έχει ένα «ενοποιητικό» αλλά όχι «ομογενοποιητικό» χαρακτήρα και να απορρίπτει τις ακραίες εθνικιστικές λογικές και αντιλήψεις. Αυτή η προσέγγιση μπορεί να οδηγήσει προς τη διαμόρφωση μιας έννοιας του οικουμενικού πολίτη που θα έχει ως αφετηρία την έννοια του «ανήκειν», στο πλαίσιο του τοπικού και του εθνικού, αλλά θα μπορεί και να το υπερβαίνει για να κινείται προς το διεθνικό και το οικουμενικό. Και τέλος,
3. Την προσέγγιση της ουτοπίας. Σήμερα με τη χρήση των νέων τεχνολογιών υπάρχουν πολλά ανοικτά πεδία επικοινωνίας: για πρώτη φορά ίσως από τότε που γεννήθηκε η δημοκρατία στην Αθήνα, ο πολίτης έχει τη δυνατότητα να αποκτήσει ένα «βήμα» άμεσης έκφρασης μέσα από τον ψηφιακό κόσμο της τεχνολογίας, να επικοινωνήσει, να κάνει διάλογο, να διατυπώσει τις απόψεις του, να κάνει την κριτική του, να ψηφίσει. Εδώ μπορεί να εστιάσει η οικουμενική ΣΠ το ενδιαφέρον της, δηλαδή το πώς θα προσεγγίσει και θα μελετήσει τη νέα αυτή «ψηφιακή πρόκληση» σε σχέση με την εκπαίδευση. Ωστόσο, αυτή η προοπτική που τοποθετεί σε νέες βάσεις την έννοια του πολίτη, δημιουργεί και πολλούς προβληματισμούς γύρω από τη διαμόρφωση ενός επιφανειακού και εικονικού κόσμου επικοινωνίας, γι' αυτό είναι ανάγκη η ΣΠ να βοηθήσει στη θεμελίωση, μέσω της εκπαίδευσης, μιας κριτικής στάσης απέναντι στους νέους τρόπους ζωής και έκφρασης.

Με βάση το παραπάνω εννοιολογικό πλαίσιο θεωρούμε πως η σύγχρονη ΣΠ θα μπορούσε:

- α) να συμβάλλει στον απεγκλωβισμό των παραδοσιακών συγκριτικών μελετών από μονόπλευρες εθνοκεντρικές συγκρίσεις και αναλύσεις και να προωθήσει τη μελέτη και ερμηνεία στερεότυπων συλλογικών αντιλήψεων και κυρίαρχων σχημάτων που συνδέονται με τη διαδικασία δόμησης της εθνικής συνείδησης. Παράλληλα, η ΣΠ μπορεί να αναδείξει τη μετάβαση από την επιδοκιμασία της έννοιας του εθνικού «εμείς», ως αναλυτικής συγκριτικής κατηγορίας, στην αμφισβήτησή της στο πλαίσιο του πλουραλισμού των προσεγγίσεων μέσα από εθνικούς σχηματισμούς και έξω από αυτούς. Αυτή η υπέρβαση της εθνοκεντρικής προσέγγισης δεν συνεπάγεται σε καμία περίπτωση αδιαφορία ή ισοπέδωση του εθνικού εαυτού. Η ΣΠ μπορεί να διαμορφώσει όμως τα θεωρητικά εκείνα πλαίσια με βάση τα οποία θα προσεγγίσει την έννοια του πολίτη σε μια ευρύτερη βάση και όχι κατ' αποκλειστικότητα πλέον στη βάση του έθνους-κράτους. Μπορεί να μελετήσει το σχολείο μέσα σε ένα ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό συγκείμενο, αφού και το ίδιο το σχολείο, αν και ενταγμένο στο εθνικό περιβάλλον, επηρεάζεται είτε άμεσα είτε έμμεσα από οικουμενικούς παράγοντες που επαναπροσδιορίζουν την έννοια του πολίτη. Σημασία έχει για τη ΣΠ να δει τις εκπαιδευτικές πρακτικές σε διεθνές επίπεδο και στο πλαίσιο του συναισθηματικού και αξιακού περιεχομένου της ιδεολογίας και της κουλτούρας.
- β) να αναζητήσει ένα ευρύτερο προβληματισμό σε μικρο-/ μεσο-/ και μακρο-/επίπεδο που να αφορά την έννοια του πολίτη του 21^{ου} αιώνα μέσα σε ένα πλαίσιο ανάπτυξης που να συμπεριλαμβάνει προσωπικές και ψυχολογικές, αλλά και ιστορικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές αναλύσεις. Η ΣΠ μπορεί εδώ να αναδείξει πολλά στοιχεία που θα ερμηνεύσουν τη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα με την μελέτη και προσέγγιση των μηχανισμών συγκρότησης, δόμησης και επιβολής αντιλήψεων στα πλαίσια των εκπαιδευτικών συστημάτων με την ανάλυση των αξιών του πολίτη μέσα από πολλαπλές ερμηνείες, ολιστικές προσεγγίσεις, διαλεκτικές συγκρίσεις των εκπαιδευτικών φαινομένων και γεγονότων.
- γ) να συνεισφέρει στην ανάπτυξη της έννοιας οικουμενικού πολίτη στο πλαίσιο της κοινωνίας-κόσμος, όπου οι οραματισμοί για τον πολίτη του μέλλοντος συνδέονται άρρηκτα με τους οραματισμούς και τις προτεραιότητες του σχολείου και της κοινωνίας μέσα στην οποία είναι ενταγμένος. Εδώ η ΣΠ καλείται να μελετήσει αυτήν την έννοια του πολίτη/ κοσμοπολίτη και τη διαπαιδαγώγησή του που στόχο θα έχει την ανάδειξη ενός ελεύθερου και κριτικά σκεπτόμενου ανθρώπου.

- δ) να τονίσει την ανάγκη μετάβασης από την οικονομική παγκοσμιοποίηση σε μια πολιτιστική παγκοσμιοποίηση ή παγκοσμιοποίηση της αλληλεγγύης. Αυτό θεωρείται (Rodríguez 2002) ένα πολύ σημαντικό ζήτημα για το σύγχρονο στοχασμό και θεωρούμε πως σ' αυτή την μετάβαση η ΣΠ μπορεί να παίξει πολύ σημαντικό ρόλο και να συνδεθεί με μια εκπαιδευτική και πολιτιστική πραγματικότητα που θα έχει ως αφητηρία τον άνθρωπο-πολίτη. Για το λόγο αυτό η ΣΠ είναι ανάγκη να εισέλθει σε μία περίοδο αναστοχασμού και νέας θεώρησης των πραγμάτων και των εννοιών για να μελετήσει και να συσχετίσει τις νέες προκλήσεις στο χώρο της εκπαίδευσης, της κοινωνίας, της παραγωγής και της επιστήμης σε διεθνές επίπεδο, καθώς και τον προσανατολισμό των αξιών στη λεγόμενη «κοινωνία της γνώσης».

Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο, μερικά από τα προβλήματα μελέτης για τη σύγχρονη ΣΠ ως προς την έννοια του πολίτη του 21^{ου} αιώνα μπορούν να θεωρηθούν τα παρακάτω: ο ανταγωνισμός για τον έλεγχο της γνώσης, ο τρόπος/τρόποι μετάδοσης της πληροφορίας, η κριτική σκέψη, η ολιστική προσέγγιση, η πολυπολιτισμική κατανόηση (Καλογιαννάκη 1998). Αυτά τα προβλήματα οδηγούν και σε βασικές αναθεωρήσεις της ΣΠ ως επιστήμης, στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της έννοιας του πολίτη. Αυτές οι αναθεωρήσεις μεθοδολογικές και εννοιολογικές, μπορούν να περιλαμβάνουν:

- τον επαναπροσδιορισμό της ίδιας της έννοιας της σύγκρισης και την επανεξέταση των μεθοδολογικών προσεγγίσεων/ θεωριών: πώς μπορούμε σήμερα να εντοπίζουμε, να αναγνωρίζουμε και συγκρίνουμε εκπαιδευτικές διαφορές και ομοιότητες; Τι συγκρίνουμε και με ποια κριτήρια αυτά που συγκρίνουμε είναι συγκρίσιμα; Τι νόημα και ποια χαρακτηριστικά έχουν οι συγκρίσεις μας σήμερα; Ποια η έκταση των συγκρίσεων, ποιες ενότητες σύγκρισης θα σχεδιάζουμε για να συγκρίνουμε; Με ποιους σκοπούς και στόχους θα κάνουμε σύγχρονες συγκρίσεις; Ποια δεδομένα αποτελούν αντικειμενικά στοιχεία ώστε να αποτελέσουν πηγές σύγκρισης και ποιος ο βαθμός της συγκρισιμότητάς τους; Ποιους τρόπους/ μεθοδολογικά εργαλεία θα χρησιμοποιήσουμε; Ποιες μεθόδους σύγκρισης θα υιοθετήσουμε; Και

- τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας του πολίτη και τη συμβολή της ΣΠ στην προσέγγισή του, καθώς και την επαναθεώρηση των εννοιών του χώρου και του χρόνου των εκπαιδευτικών γεγονότων και φαινομένων: πώς οριοθετούμε την έννοια «πολίτης», με βάση ποιες αλλαγές και ανακατατάξεις στο ευρύτερο εκπαιδευτικό και γενικότερο συγκείμενο; Ποιος είναι ο διευρυμένος χώρος έρευνας των εκπαιδευτικών φαινομένων, ποιος ο ρόλος της ιστορικότητας των εκπαιδευτικών γεγονότων στο χρόνο, ποιες οι νέες «αναγνώσεις» του χώρου και του χρόνου στο πλαίσιο των προκλήσεων των καιρών;

Για τη μελέτη του πολίτη επομένως η ΣΠ θα χρειαστεί να περάσει από τα ποσοτικά εκπαιδευτικά παραδείγματα σε περισσότερο ποιοτικά, από τα εξωτερικά χαρακτηριστικά μελέτης ενός εκπαιδευτικού φαινομένου στα εσωτερικά του, από τις παρατακτικές/ γραμμικές συγκρίσεις στις ερμηνευτικές πολυπρισματικές προσεγγίσεις, από τις ομαδοποιημένες συγκριτικές μελέτες και αναλύσεις σε μελέτες περιπτώσεων/ παραδειγμάτων, λαμβάνοντας υπόψη το πολιτικό, ιδεολογικό, δημογραφικό, οικονομικό, ιστορικό, πολιτιστικό συγκείμενο, από μονοσήμαντες θεωρήσεις και ερμηνείες σε πολυσήμαντες πλουραλιστικές, πολυερμηνευτικές προσεγγίσεις.

Στις μέρες μας συζητάμε πολύ για την «δημιουργία» του homo europeus και του homo universalis, προβληματιζόμαστε για τον ρόλο του homo economicus, αναφερόμαστε στην επιστροφή του homo historicus και δίνουμε έμφαση στο ρόλο του homo politicus: ίσως μπορούμε να αρχίσουμε να μιλάμε και για τον άνθρωπο που συνθέτει όλους του προηγούμενους τύπους: τον homo comparativus, τον οποίο δεν μπορεί να εκφράζει πλέον η παραδοσιακή ΣΠ, αλλά μια νέα μορφή ΣΠ, μια ανθρωπιστική ΣΠ που εν τέλει μπορεί και πρέπει να έχει οικουμενικό χαρακτήρα.

Βιβλιογραφία

- Apple, M. (1996). *Cultural Politics and Education*, Columbia University, Teachers College.
- Arnove, R.F. (2001). Comparative and International Education Society (CIES) Facing the Twenty-First Century: Challenges and Contributions, *Comparative Education Review*, 45/4(477-503).
- Broadfoot, P. (2000). Comparative Education for the Twenty-First Century: Retrospect and Prospect, *Comparative Education*, 36(357-372).
- Charlot, B. (1992). *Μτφρ. Ε. Μποναφάτου, Ν. Παπαγεωργίου*. Το Σχολείο Αλλάζει. Κρίση του Σχολείου και Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί, Αθήνα: εκδόσεις Προτάσεις.
- Έκθεση του Κολεγίου της Γαλλίας, (1998). Προτάσεις για την Εκπαίδευση του Μέλλοντος (μτφρ. Ν. Παναγιωτόπουλος- Σ. Τάνταρος), *Σύγχρονα Θέματα*, 66(135-151).
- Kazamias A., (2001). Re-inventing the Historical in Comparative Education: reflections on a protean episteme by a contemporary player, *Comparative Education*, 37/4(439-449).
- Καζαμιάς, Α., (2002). Για μια νέα ανάγνωση της ιστορικο-συγκριτικής μεθόδου: προβληματισμοί και σχεδιασμοί, *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, [Περιοδική Έκδοση της ΕΛ.Ε.Ι.Ε. (Ελληνικής Εταιρείας Ιστορικών της Εκπαίδευσης)], 1/1 (9-22).
- Καζαμιάς Α.-Πετρονικολός Λ. (επιμ., 2003). *Παιδεία και Πολίτης. Η Παιδεία του Πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του Κόσμου*, Αθήνα, Ατραπός.
- Καζαμιάς Α. & Καλογιαννάκη Π. (2003). Συγκριτική Παιδαγωγική, Επιστημολογικά και Μεθοδολογικά Ζητήματα, *Επιστήμες Αγωγής*, 1/2003(7-24).
- Καλογιαννάκη, Π. (1992). *Έλληνες Μαθητές του Δημοτικού και Πολιτική Κοινωνικοποίηση. Εμπειρική Μελέτη και Διεθνής Αναφορά*, Αθήνα, εκδόσεις Μ. Π. Γρηγόρη.

- Καλογιαννάκη, Π. (1998) *Προσεγγίσεις στη Συγκριτική Παιδαγωγική, Τόποι και Τρόποι, Τόμος και Παραδείγματα*, Αθήνα: Μ. Π. Γρηγόρης.
- Καλογιαννάκη, Π. (2002) Η διαπαιδαγώγηση του πολίτη του 21^{ου} αιώνα: μερικές όψεις και διλήμματα. Στο: Εκπαιδευτική, Οικογενειακή και Πολιτική Ψυχοπαθολογία, Τόμος Δ', *Διαστάσεις Παθολογίας στο Κοινωνικο-πολιτικό Πλαίσιο* (επιμ.) Ν. Πολεμικός, Μ. Καΐλα, Φ. Καλαβάσης, Αθήνα: Ατραπός (337-347).
- Lê Thành Khôi, (2001). *Education et Civilisations. Genèse du Monde Contemporain*, Bruno Leprince Editeur, Horizons du Monde, Unesco.
- Ματθαίου Δ. (2000 επανέκδ.). *Συγκριτική Σπουδή της Εκπαίδευσης, Θεωρήσεις και Ζητήματα*, Αθήνα.
- Ματθαίου Δ., (Επιμ.) (2001). *Το Πανεπιστήμιο στην Εποχή της Ύστερης Νεωτερικότητας, Συγκριτικές Μελέτες της Ιδεολογικής και Θεσμικής Μεταλλαγής του*, Αθήνα: Εργαστήριο Συγκριτικής Εκπαίδευσης, Διεθνούς Εκπαιδευτικής Πολιτικής και Επικοινωνίας, 1.
- Μπουζάκης Σ., (Επιμ.) (2000). *Ιστορικο-Συγκριτικές Προσεγγίσεις, τιμητικός τόμος Ανδρέα Μ. Καζαμία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης Σ., (Επιμ.) (2001). *Συγκριτική Παιδαγωγική ΙΙΙ. Θεωρητικά, Μεθοδολογικά Προβλήματα και Σύγχρονες Τάσεις στη Διεθνή Εκπαίδευση*, Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg.
- Rodriguez M.R., (2002). Η Αυτοκρατορία της Παγκοσμιοποίησης και η Εκπαίδευση. Στο: *Εκπαιδευτική, Οικογενειακή και Πολιτική Ψυχοπαθολογία, Τόμος Δ', Διαστάσεις Παθολογίας στο Κοινωνικο-πολιτικό Πλαίσιο* (επιμ.) Ν. Πολεμικός, Μ. Καΐλα, Φ. Καλαβάσης, (τόμ. Δ') Αθήνα: Ατραπός (29-63).

ABSTRACT

This presentation deals with some of the fundamental concerns relating to the present-day concept of citizen from the perspective of Comparative Education (CE), as they pertain to the current context in politics and ideology, economy and society, culture and education. In this framework we propose that modern CE could study three dimensions/levels of the citizen: a. The micro-dimension or micro-realisation, which relates to the personal dimension of citizen, i.e. as socio-psychic entities, how he learns through school to participate in political and social processes; b. The medio-level, or medio-realisation, which has to do with the socio-spatial dimension, i.e. as active members of local, national and wider society, how citizens co-operate, participate and work in common with others within the context of their wider environment; and finally, c. The macro-level or macro-realisation, which relates to the socio-temporal dimension, to how citizens see themselves as members of national and wider multinational space, and how they define themselves within the context of their society in which they live, on the basis of their past and present, which to some extent determine their future. We argue that CE needs to focus on the following needs: the need to free studies from ethnocentric comparisons and analyses, the need to seek out wider issues on the micro- / medio- / and macro-levels, relating to the concept of citizen in the 21st century, the need to develop the concept of the universal citizen in terms of world-society, the need for transition from a globalisation based on economics to one founded on culture or solidarity. We believe that in this transition, CE has an important role to play, and that an educational

and cultural reality that takes the citizen as its starting point one can be linked to it. For that very reason, CE must enter a period of rethinking and of new outlooks on things and concepts. In other words, it will be capable of studying collective forms of human action on the educational, cultural and political level. It will look at the new challenges in the area of production-based society and international level science, as well as at the orientation of values in the so-called "information society" or "knowledge society". We argue that in our days *Homo Politicus*, is the *Homo Comparativus* who is identified with a new, humanistic and global Comparative Education.